

«Η γλώσσα μας αντίστροφα. Μία μικρή ιστορική αναδρομή»

ΛΕΝΑ ΜΠΕΝΙΣΗ

**Δρ. Ιστορίας της Τέχνης-Φιλόλογος
Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων-Καθηγήτρια στο Ε.Α.Π.
Τμήμα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού**

Η συνάντηση έχει στόχο τη συζήτηση και τον προβληματισμό πάνω σε θέματα γλωσσικής διατύπωσης σε λογοτεχνικά και θεατρικά κείμενα αλλά και διαθεματικής προσέγγισης, όπως εικαστικά (σκηνογραφία) και μουσική. Κατ' επέκταση έχει στόχο να προτείνει θεματικές εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε συναδέλφους που εκπονούν ή θα ήθελαν να εκπονήσουν τέτοιου είδους προγράμματα.

Θεώρησα σκόπιμο να κάνω μία μικρή ιστορική αναδρομή στο θέμα της γλώσσας, με επίκεντρο το λογοτεχνικό και θεατρικό κείμενο.

Η γλώσσα κάθε λαού παρουσιάζει μία διαρκή ροή, γιατί συνδέεται με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του. Είναι αδύνατον να μείνει μόνιμη και αμετάβλητη, ως προς τη φωνητική, τη γραμματική και τις σημασίες των λέξεων.

Σύμφωνα με τον Γ. Μπαμπινιώτη, η ιδιαιτερότητα της ελληνικής γλώσσας βρίσκεται στη μοναδική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη. Αποτελεί μοναδικό παράδειγμα ζωντανής, σήμερα, γλώσσας με αδιάσπαστη προφορική παράδοση 4.000 χρόνων και τουλάχιστον 3.000 χρόνων συνεχούς γραπτής παράδοσης, μεταδιδόμενη από γενιά σε γενιά, με συνεχείς μεταβολές, έως ότου λάβει τη σημερινή της μορφή.

Ο μεγάλος γλωσσολόγος Γ. Χατζηδάκις απέδειξε ότι η Νέα ελληνική είναι φυσική εξέλιξη της ελληνικής των Βυζαντινών χρόνων, που με τη σειρά της εξελίχθηκε από την Αλεξανδρινή κοινή γλώσσα, η οποία προήλθε από την επικρατήσασα αρχαία αττική διάλεκτο. Εδραίωσε την αίσθηση της συνέχειας της ελληνικής γλώσσας, χρησιμοποιώντας την αυστηρή μέθοδο της ιστορικής γλωσσολογίας.

Σε αυτή τη σύντομη ιστορική διαδρομή, θα ακολουθήσω μία αντίστροφη πορεία, από το σήμερα προς τα πίσω, στις ρίζες.

Η Νέα ελληνική ή Νεοελληνική γλώσσα αναφέρεται στις διάφορες γλωσσικές ποικιλίες των ελληνικών που μιλιούνται στην σύγχρονη εποχή. Συμβολικά η έναρξή της τοποθετείται μετά την Άλωση της Κων/πολης, το 1453. Άρχισε δε να παίρνει τη σημερινή της μορφή στα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

Μιλώντας για ιστορία της ελληνικής γλώσσας κανείς, δεν θα μπορούσε να αποφύγει αναφορές στο «γλωσσικό ζήτημα» αλλά και τη διάκριση ανάμεσα στη Δημοτική και την Καθαρεύουσα, διχασμός σε γραπτό λόγο και καθομιλούμενη γλώσσα, ο οποίος

ως μέσο ιδεολογικής και κοινωνικής επιβολής ταλαιπώρησε την ελληνική κοινωνία επί σειρά αιώνων.

Το «**γλωσσικό ζήτημα**» ερμηνεύεται ως αγώνας για την καθιέρωση της προφορικής γλωσσικής παράδοσης (δημοτικής) ως επίσημης γραπτής γλώσσας. Η καθιέρωσή της πραγματοποιήθηκε το 1977 αλλά πέρασε από μια οξύτητα που διήρκεσε δύο περίπου αιώνες (19^ο-20^ο) με τη μορφή ενός «γλωσσικού εμφυλίου» (που δεν εμφανίζεται σε καμία άλλη γλώσσα με τη μορφή της ελληνικής).

Η διάσχιση της γλώσσας, κατά τον Γ. Μπαμπινιώτη, σε δύο μορφές χρήσης περιλαμβάνει τη λόγια αττικίζουσα γραπτή, κυρίως, γλώσσα (την μετέπειτα καθαρεύουσα) και την απλή προφορική γλώσσα, τη φυσική εξέλιξη της αρχαίας μας γλώσσας (της μετέπειτα δημοτικής). Η Νέα Ελληνική που χρησιμοποιείται σήμερα προήλθε από συνένωση στοιχείων της δημοτικής και της καθαρεύουσας και βρίσκεται κοντά στην ελληνιστική κοινή.

Ο όρος **Δημοτική γλώσσα** χρησιμοποιείται από το 1818. Μέσα από πολλές περιπέτειες και πισωγυρίσματα το 1977 νομοθετήθηκε η χρήση της σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, στις λειτουργίες και τα έγγραφα του κράτους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της, κατά καιρούς, προσπάθειας συνένωσης των δύο μορφών της γλώσσας είναι ο νόμος 5045 του 1930, με Υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου, σύμφωνα με τον οποίο η δημοτική έπρεπε να διδάσκεται στις 4 πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου ενώ στις δύο τελευταίες διδασκόταν και η καθαρεύουσα. Ακόμα θυμάμαι την έκφραση της γιαγιάς μου, που αποδεικνύει περίτρανα τη σύγχυση που προκαλούσε στους μαθητές αυτή η προσέγγιση «*είναι η μύτη σου η ρις και ακόμη απορείς*».

Από την άλλη πλευρά έχουμε την **καθαρεύουσα**, λόγια μορφή της ελληνικής γλώσσας, η οποία προτάθηκε τον 18^ο αιώνα και χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα κατά τους δύο επόμενους αιώνες από συγγραφείς και το κράτος. Με τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους το 1830, μπαίνει το μείζον πρόβλημα ποια γλώσσα πρέπει να χρησιμοποιείται στη λογοτεχνία, την εκπαίδευση και τις επίσημες εκδηλώσεις. Τη μορφή πρότεινε ο Αδαμάντιος Κοραΐς, επηρεασμένος από τις ιδέες του Διαφωτισμού, περί εθνικής ταυτότητας. Σκοπός του ήταν να «καθαριστεί» η ελληνική γλώσσα από ξένες επιδράσεις, (τούρκικες /σλαβικές) που είχε δεχθεί κατά τη μακρά παραμονή τους στον ελλαδικό χώρο.

Επινοεί την **καθαρεύουσα**, η οποία καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του κράτους το 1843. Περιέχει αρκετά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής και αποτελεί έναν ενδιάμεσο κρίκο με την ελληνική δημοτική. Στην καθαρεύουσα χρησιμοποιείται αποκλειστικά το πολυτονικό σύστημα, το οποίο επινοήθηκε, πολύ νωρίτερα, από τους Αλεξανδρινούς γραμματικούς.

Οι αγώνες που θα δοθούν για την επικράτηση της μίας ή της άλλης μορφής γλώσσας είναι πολλοί και συνδέονται με πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα του ελληνισμού και έχουν βάση κοινωνική-το βαθύ ρήγμα ανάμεσα στις μορφωμένες τάξεις και τον απαίδευτο λαό, με στόχο κοινωνικές διακρίσεις.

Στο χώρο πάντως της λογοτεχνίας η δημοσίευση, το 1888, του έργου του Ψυχάρη «**το ταξίδι μου**» δίνει ώθηση στη, μετέπειτα, χρήση της δημοτικής.

Πηγαίνοντας προς τα πίσω, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, εξ αιτίας της απόσχισης περιοχών του πρώην βυζαντινού κράτους αλλά και των διαφορετικών κατακτητών παρατηρείται η δημιουργία διαλέκτων και τοπικών ιδιωμάτων.

Ο γλωσσικός διχασμός, ιστορικά, εμφανίζεται κατά τον 1^ο αιώνα, όταν οι αττικιστές εισήγαγαν τη διγλωσσία στον ελληνικό κόσμο, καθώς επέβαλλαν μία απομίμηση της κλασικής αττικής, η οποία αντιπαρατέθηκε με την ήδη κυρίαρχη δημώδη προφορική.

Μετά τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου διαμορφώνεται μία νέα μορφή ελληνικής γλώσσας, η **ελληνιστική ή κοινή**, η οποία θα καθορίσει, αργότερα, τη Βυζαντινή και τη Νέα Ελληνική. Οι πολιτικές/θεσμικές/κοινωνικές αλλαγές και η επικράτηση του Χριστιανισμού είναι οι κύριες αιτίες θεμελίωσης και επικράτησης της **κοινής**, που έχει υποστεί αλλοιώσεις τόσο στη φωνητική όσο και στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο.

Η **αρχαία ελληνική** (800-300 π.χ.) αποτελείται από διαλέκτους, οι οποίες επηρεάζουν, καθοριστικά, τον ποιητικό και πεζό λόγο, καθώς τα διάφορα λογοτεχνικά είδη καλλιεργούνται στη διάλεκτο εκείνου του φύλου, που λόγω ιδιοσυγκρασίας και κάποιων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων, τα δημιούργησε για πρώτη φορά, όπως, **Ιωνική**=έπος και μερικά είδη λυρικής ποίησης, **Δωρική**-χορική ποίηση, **Αιολική**=μελική ποίηση, **Αττική**=δράμα.

Χρειάζεται να τονιστεί ότι οι αρχαίοι ποιητές δεν έγραφαν στη μητρική τους γλώσσα αλλά στη διάλεκτο που χρησιμοποιείτο, κατά παράδοση, στο λογοτεχνικό είδος που έγραφαν. Επομένως, η διάλεκτος των λογοτεχνικών κειμένων δεν αποδίδει τον πραγματικό λόγο αλλά ήταν μία τεχνητή γλώσσα, κατασκευασμένη από κάποια γενικά χαρακτηριστικά των φυσικών-ομιλούμενων διαλέκτων.

Και επειδή η αναφορά γίνεται στο λογοτεχνικό και θεατρικό λόγο θεωρώ αναγκαία μία μικρή στάση σε αυτή την ιστορική πορεία σε κάποια αιματηρά γεγονότα που ξέσπασαν στην Αθήνα, 6-9 Νοεμβρίου του 1903, από φοιτητές μετά την πρεμιέρα της τριλογίας Ορέστεια από το Βασιλικό, τότε, Θέατρο.

Αφορμή στάθηκε η πεζή μετάφραση σε συντηρητική δημοτική του Γεωργίου Σωτηριάδη, η οποία προκάλεσε το θυμό των οπαδών της αττικίζουσας γλώσσας. Κύριος υποκινητής ήταν ο καθηγητής της Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γιώργος Μιστριώτης, φανατικός υπέρμαχος της αρχαίζουσας γλώσσας, ο οποίος πρέσβευε ότι οι παραστάσεις αρχαίων δραμάτων έπρεπε να γίνονται στη γλώσσα που γράφτηκαν. Τα γεγονότα επεκτάθηκαν με αποτέλεσμα να επέμβει ο στρατός και να υπάρξουν 2 νεκροί.

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ Α' ΑΘΗΝΑΣ

Ημερίδα επιμόρφωσης
13 Νοεμβρίου 2012
Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων